

міг відірвати очей, чи товаришував би Самад з Арчі, коли б довідався раніше, що той не розстріляв професора, і т.д. і т.п. Словом, роман цей хоча й не філософський, бо цілком зітканий з побуту, та дає чимало поживи для мізків. Оповідна манера Зеді Сміт реалістична, інколи з легенькою іронією, не потребує особливих читацьких зусиль. Скомпоновано твір ніби й просто, але... – я вже говорив про режисуру, на початку.

Залишилося сказати кілька слів про заголовок роману, про основну ідею твору і рівень перекладу. Найпростіше – про переклад: якщо б не поодинокі неточності при відтворенні власних імен (потрібно: «Юрая Гіп», а не «Урія Хіп»; Гі Дебор, а не Гай Деборд), то можна було б обійтися без зауважень. Що стосується назви, то я міг би спробувати пояснити, чому роман названо саме так, але ті пояснення, маю підозру, перебували б між собою у конфлікті. Щось подібне, мабуть, вийшло б і з відповіддю стосовно ідеї. Коли про основну думку твору запитали саму Зеді Сміт, вона сказала, з чого починала писати роман. Вона відповіла так, ніби не зрозуміла запитання. Проте така відповідь якраз і відповідає суті роману – говорити фактами і не робити схематичних узагальнень, не нав'язувати своїх «поглядів». Життя не таке просте, щоб можна було його вкласти у кілька добре збудованих тез. Навіть якщо ті здаються досконалими, немов білі зуби, – в природі бо, твердять фахівці, таких не існує.

ТЕРПКІ САМОТНОСТІ ОЛЕКСАНДРА ЖОВНИ

На сучасному літературному Олімпі нерідко торжествують Піар та Еклектика. Проте не надто далеко, на схилах, мешкають і такі достойники, що не потребують покровительства цих божків.

Можна скільки завгодно говорити про вплив глобалізації, засобів масової (дез)інформації, лібералізму на стан сучасної культури, та поруч з тим існує і провінційний світ, який, хоча й потрохи вигибає, все ж вартує мистецької уваги. Прозаїк Олександр Жовна віддає свої творчі сили саме цьому світові – його герої не беруть участі у масовках, не користуються інтернетом, не заповнюють декларацій, навіть у комп'ютерні ігри не грають (за одним винятком, до якого я ще повернуся), вони кохають, страждають від нерозуміння та від розуміння того, що невтямки для загалу, і від інших недуг, в тому числі й фізичних, і помирають, помирають. Банальні речі – здавалося б. Може й так. Але герої Жовни зовсім не банальні. За зовнішнім, видимим їхнім життям автор привідкриває читачеві їхню невідомість, потаємність. То молода здорова жінка вечорами чомусь плаче («У старому домі»), то священник, смачно заправившись у церкві аква вітою, що її принесли парафіяни, впадає у відчай, благає не благодати, а кари («Після богослужіння»), то герої із незбагнених причин накладають на себе руки («Вдовушка», «Провінційна історія»)... Часом вони небагато знають одне про одного, бо допіру познайомилися, – скажімо, ніхто з героїв оповідання «Після лекції» не може зрозуміти чарівної відвідувачки ресторану, котра під супровід споживання значних доз алкоголю по черзі проганяє від себе зваблених нею чоловіків, а потім потайки кидається у нічну ріку. Нерідко невідомість буття героїв спричинена їхньою тотальною самотністю.

В «Історії одного похорону» самотню стареньку, що померла, нема кому поховати. Труна із нею ночує біля недокопаної ями, пильнує її (якщо так можна сказати) лише якийсь пес, а наступного дня сусідка небіжчиці зі своїм чоловіком таки докопують яму й опускають труну. Цей-таки мотив самотності (у парі зі старістю) звучить і в «Провінційній історії»: стара мріяла про те, коли її син повернеться зі служби, яку відбував десь далеко, і зготує все необхідне на випадок її смерті, і от коли він повертається, то хоча й виконує її бажання, але потому виявляється, що все, що вона нарихтувала на випадок смерті собі, призначено для нього. В оповіданні «Судний день» самотність і хвороба призводять до того, що людина ще за життя стає здобиччю дрібної тварини.

Жовна зазвичай уникає писати про сімейне життя. Трохи світла на цю сферу пролито в оповіданні «Повернення» й у повісті «Дорога», але й там сім'я виступає досить відносним соціальним інститутом. Сімейне життя, як можна виснувати з творчості прозаїка, не становить для нього жодного художнього інтересу. Весь художній інтерес автора спрямований на життя поза сім'єю, особливо ж на той час, коли сім'я – чи з волі її членів, чи з волі долі – руйнується. От і в оповіданні «У старому домі» історія починається з того, що подружжя розпалося. Ще до того господар поховав свою дружину, а тепер смерть розбила сім'ю його квартирантів. Із двох розбитих сімей не складається й однієї – чоловік занадто старий, молодій удові не до пари. Стосунки між статями ґрунтуються на їхній неосяжній самотності. Це маємо і у «Вокзальному вікні», де герої потайки милуються одне одним з допомогою відображень у темному вікні, і у «Стрекозі» (колись це оповідання під назвою «Бабка» було опубліковано в антології «Квіти в темній кімнаті»), і у «Вдовушці», й у повістях «Ї тіло пахло зимовими яблуками», «Експеримент» тощо. В оповіданні «Самотній будинок» самотність сягає тієї міри, що оповідачем виступає не хто інший, як сам будинок, – більше свідків подій нема. Фактично, увесь художній світ Жовни – це світ безмежної самотності, в центрі якого – цвинтар, лікарня, майстерня, церква, притулок, самотнє помешкання, де надто відчувається тимчасовість. Можна було б шукати тут якихось психологічних комплексів автора, конструювати міф про його асоціальність, ескапізм, аутизм etc., однак,

наскільки знаю з розповідей його знайомих та з інтерв'ю з ним самим, такі гіпотези не цілком відповідають дійсності. Жовна хоча й живе у невеличкому райцентрі далеко від столиці, та живе повнокровним життям і не в самотності. Тут ми мусимо відрізнити автора від його персонажів, а позиції героїв від сенсу творів.

А персонажі його не просто самотні, в багатьох випадках вони “неординарні, здебільшого девіантні”, – зазначав Ярослав Поліщук і додавав, що предметом стійкого інтересу Жовни є “ті стани та форми людської психіки, які виходять поза рамки раціонального чи й упрост кореняться у підсвідомому”. Щоб не затягувати розмову на цю тему до безкінечности, перейдімо відразу до твору, що найрадикальнішим чином цю девіантність втілює. Йдеться про останній уміщений у книжці твір – повість «S. H. Second Hand». При першому читанні повість вражає своєю жорстокістю: поведінка героя-оповідача призвела до двох смертей, і з собою, як вкінці з'ясується, розквітається він теж власними руками. У читачів природно може виникнути внутрішній спротив перед такою гострою письменницькою стравою (до того ж поданою після того, як читач уже проковтнув не одне убивство й не одне самогубство у творах попередніх). В останньому ж творі автор навіть не подбав про те, щоб якимось дистанціюватися від свого героя-сади́ста, тож не дивно буде почути від люблячих мам-педагогів застереження: мовляв, не давайте цього читати дітям!

Незважаючи на картини жорстокости, кримінальним читвом цей твір аж ніяк не назвеш. Поведінка головного героя зумовлена не його раціональним вибором, автор характеризує її як *місію*, а місія, як знаємо, – це виконання вищої волі. До речі, все почалося з дрібнички – герой придбав у магазині одягу «Second Hand» піджак, в кишені якого знайшов запрошення на похорон, і оскільки вказана дата похорону збігалася із реальною датою, він вирішив тим запрошенням скористатися. На похорон він не потрапив, зате потрапив у залежність від покійниці. Залежність від матеріальної дрібниці мала фатальний вплив на його (і не тільки його) життя. Забобонні читачі можуть сказати, що йому було пороблено. Він потрапляє у вир містичних подій, коли розшаровується плин часу (свіжі газети, що їх приносять героєві, датовані майбутнім числом і як доконаний факт описують події, які ще не відбулися), коли тіло мертвої людини може непомітно щезнути з дому, коли речі (записка від дружини, ключі) невідомо яким чином потрапляють до героя, а що вже говорити про спосіб комунікації, який було налагоджено з покійною незнайомкою – “листи” від неї були написані і на дзеркалі, і на стінах, і на стелі (так само й він відписував їй). Вкінці, коли місію було виконано (сім'ю колишнього коханця загиблої власниці будинку знищено), усі стіни в кімнаті було списано. Письмо тут не просто є засобом комунікації між духом тієї небіжки і героєм-сади́стом, тут можна вловити паралель із творчістю – недарма автор повісті подавав “листи” без лапок. Герой Жовни без жодного спротиву підкоряється обставинам, виступає певним медіумом між двома світами. А хіба не те саме робить письменник? Пригадаймо «Цвіт яблуні» Коцюбинського: помирає донька, а тато сприймає цю подію в категоріях художньої виразності; пригадаймо символістську концепцію митця... Часом Олександр Жовна зазначає у тексті, що його герой усвідомлює свій психологічний стан уже після того, як певну дію зроблено. З одного інтерв'ю з письменником довідуємося, що від певного часу Жовна практикує досить своєрідний як на автора прози із сильним сюжетним стрижнем спосіб письма: не знаючи, про що писатиме, записує одне речення. Тоді друге. Третє. І так далі. Сюжет народжується у процесі письма. Варто сказати, що тема творчости взагалі є дуже важливою для Жовни, починаючи від «Вдовушки», «Маленького життя», через «Партитуру на могильному камені», а його герої-митці, як правило, – постаті з дуже своєрідною психікою. І у «Секонд хенді» ця тема не вичерпується письмом. Бо в кінці повісті довідуємося, що не лише героя-оповідача не можна вважати самодостатнім, а й покійну власницю будинку теж. Виявляється, над ними є ще колишній режисер, він же і власник того магазину, що дав назву творові і з якого все почалося. Але про цього персонажа Жовна повідає нам зовсім небагато. Зрештою, і того, що описано у творі до моменту, коли на сцені побачимо режисера, досить, щоб збагнути, хто грає в жорстокі комп'ютерні ігри, які ми називаємо дійсністю.

“Господь великий експериментатор. Він створює ситуацію, абсолютно не плануючи наперед і не задумуючись про наслідки, і лише потім спостерігає, що ж вийшло. <...> А все через те, що нема перед ким держати відповідь, нести відповідальність”. Ця цитата з іншої повісті («Дорога»). Можливо, вона пояснює, який зиск Режисерові з того, щоб події розгорталися саме так, як вони розгортаються: людина піддається залежності від речей і в результаті вдягає чуже життя. Подібний мотив звучить і в «Партитурі...»: “Наша світобудова працює за принципом запису і відтворення, тобто повторення, прототип всесвіту, на зразок того, як працює магнітофон. Відбувається звичайний запис плівки, і все наступне життя іде за звичайнісінькою фонограмою. Це дуже просто, але ніхто про це не здогадується, як часто буває на суто комерційних концертах. Душа ж, як відомо, знаходиться поза часом і простором. На неї не діє ніщо, і вона може дістатись будь-якого виміру у просторах всесвіту, потрапити в будь-яку точку часу і дістати яку завгодно інформацію, тому що для неї час існує в розгорнутому вигляді”. Проблема в тому, щоб інформація, під вплив якої потрапляє душа, була позитивною, і щоб таку інформацію ми могли серед іншого отримувати й із нашого літературного Олімпу.